

WAARDEN IN DE WARMTETRANSITIE

MAXJE VAN DER HEIJDEN
NATASJA VAN DEN BERG
MENNO VAN DER VEEN

SAMENVATTING & BETEKENIS

Tertium heeft onderzoek gedaan naar de rol die waarden spelen in de warmtetransitie. Vanuit het netwerk Nieuwewarmte.nu hebben we gesproken met 21 bestuurders en beslissers in de warmtetransitie. Hun bedrijven, overheidsorganisaties en onderzoeksinstellingen vertegenwoordigen samen de belangrijkste stakeholders in de warmtetransitie.

Het doel van de gesprekken was om uit te vinden of waarden een bepalende rol spelen in hun visies en conflicten. Wij hebben een specifiek interviewformat gebruikt om achterliggende (soms niet expliciete) waarden bloot te leggen. Voor de methode en de specifieke uitkomsten verwijzen we naar het volledige rapport. In dit stuk gaan we in op de belangrijkste uitkomst. Ook verkennen wij wat de betekenis daarvan zou kunnen zijn.

WAARDEN ARRANGEMENTEN

Uit de gesprekken met de bestuurders kunnen wij twee waardenarrangementen die ook in andere duurzaamheidsonderzoeken vaak worden gevonden: holisme en utilisme. Daarnaast onderscheiden we een derde arrangement dat stelt dat alle keuzes die we nu maken vooral moeten worden beschouwd vanuit het perspectief van (het bijdragen aan) vertrouwen. Wij hebben besloten dit perspectief apart te benoemen. De belangrijkste reden is dat keuzes die vanuit het 'vertrouwenzoekende' perspectief worden gelegitimeerd (kunnen) botsen met de andere twee perspectieven.

Wij beschrijven de drie perspectieven kort.

Het utilistische perspectief stelt dat oplossingen in dienst moeten staan van een goed functionerend warmtesysteem en de tevredenheid van gebruikers (nutsoptimalisatie). Hierbij horen waarden als prijsoptimalisatie, klanttevredenheid, leveringszekerheid, en betaalbaarheid. Volgens het utilistische perspectief moeten oplossingen worden gekozen die het meeste rendement opleveren voor de

warmtesector en haar klanten. In theorie kan het utilistische perspectief smal en breed worden begrepen. Anders gezegd: ook natuurwaarden of sociale cohesie kunnen worden meegewogen in een utilistische nutsberekening. Om een helder onderscheid te kunnen maken, gaan we ervan uit dat het utilistische perspectief in de warmtesector pleit voor oplossingen die leiden tot het meeste nut voor de warmtesector.

Het holistisch perspectief stelt dat de warmtetransitie deel moet uitmaken van een bredere maatschappelijke transitie waarbij aandacht moet zijn voor alle klimaatdoelstellingen, de sustainable development goals (SDGs) en specifiek sociale ongelijkheid, energiearmoede en de rechten van toekomstige generaties. Hierbij horen waarden zoals altruïsme, verantwoordelijkheid, spiritualiteit, inclusiviteit, billijkheid en gemeenschap. Het holistische perspectief vraagt daarmee aandacht voor andere (niet in nut te vertalen) waarden) en heeft een voorkeur voor integrale/ sector-overstijgende oplossingen.

Het vertrouwenzoekende

perspectief benadrukt dat duurzame doelstellingen onbereikbaar zijn zonder vertrouwen. Hierbij horen waarden zoals betrouwbaarheid, transparantie, samenwerking en techniek-neutraliteit. Vertrouwen wordt vaak gekenschetst als een waardenarrangement waarvan hoop optimisme, en geloof deel uitmaken. Vertrouwen heeft te maken met een gevoel van zekerheid en betrouwbaarheid en impliceert tegelijkertijd een kwetsbare opstelling van degene die vertrouwt ten opzichte van een persoon of, in dit geval, instituten. Het vereist een zeker geloof, hoop (gedeeld toekomstperspectief) en optimisme om de warmtebronnen waaraan we gewend zijn los te laten, en over te stappen op nieuwe bronnen. Volgens het 'vertrouwenzoekende' perspectief ontbreekt het vertrouwen op dit moment, waardoor er slecht wordt samengewerkt en partijen niet durven te investeren in nieuwe oplossingen. Dat betekent dat de sector en het beleid moeten uitblinken door stabiliteit en zekerheid om te kunnen veranderen.

Schurende voorbeelden

De drie perspectieven zijn wat ons betreft geen 'academische vondsten'. Ze zijn in sommige gevallen bepalend voor de keuzes die worden gemaakt en de debatten worden gevoerd. Wij geven een aantal voorbeelden.

Energiecompensatie

Een door de overheid gefinancierde energieprijscompensatie van 190 euro kan bijdragen aan vertrouwen in de overheid (of betaalbaarheid van warmte). De 'eenvoud' van de regeling maakt dat iedereen zeker weet dat hij/zij/hen er aanspraak opmaakt en dat er geen 'kleine lettertjes of uitzonderingen' zijn.

De miljarden zouden volgens veel mensen veel nuttiger kunnen worden geïnvesteerd in de warmtetransitie en daarmee beter renderen. Bijvoorbeeld door versneld warmtenetten aan te leggen of windmolenparken te bouwen. Een andere optie zou een besparingsbonus kunnen zijn waarbij er alleen aanspraak op de compensatie kan worden gemaakt als er minimaal 20 % minder energie wordt gebruikt.

De miljardeninvestering is vanuit een maatschappelijk perspectief ook niet per se de rechtvaardigste regeling. Als we ervan uitgaan dat degenen die de grootste financiële draagkracht hebben ook het meest moeten bijdragen aan de kosten van de warmtetransitie, zouden er betere resultaten worden geboekt als dat bedrag werd besteed aan andere maatregelen of aan een grotere compensatie van mensen met een lager inkomen. Op die manier zou compensatie ook bijdragen aan solidariteit.

Daarmee valt de maatregel van een 'vertrouwenzoekend' perspectief goed te legitimeren maar is het veel moeilijker om de regeling te verdedigen vanuit de andere twee perspectieven.

Centrale rol overheid

Een ander voorbeeld waarin de drie perspectieven botsen is dat van de overheid die de warmtesector stuurt en controleert.

Vanuit het vertrouwenzoekende-perspectief is dit waarschijnlijk een goed idee. De overheid wordt in zijn algemeenheid nog steeds meer vertrouwd dan private partijen en representeert de waarde van zekerheid op een langere termijn.

Vanuit het utilistisch perspectief is het nog maar de vraag of overheid de warmtetransitie het beste tot stand kan brengen. De overheid werkt vaak niet efficiënt, reageert langzaam op veranderingen, heeft moeite met maatwerk en verliest vaak kostbare jaren aan de wens om 'integraal' te opereren. Een private entiteit zou mogelijk veel dynamischer kunnen sturen, en daarmee meer 'nut' creëren dan de overheid.

Vanuit een holistisch perspectief ligt het iets meer voor de hand om de overheid een centrale rol te geven, juist omdat zij het best is gepositioneerd om de warmtetransitie in samenhang met andere transitie te benaderen.

Monopolie van warmtebedrijven

Het monopolie van warmtebedrijven (en de bijbehorende rendementen) hoeft vanuit een vertrouwenzoekend perspectief niet per se verkeerd te zijn. Als het monopolie niet gepaard gaat met beloningsexcessen of onverklaarbaar hoge prijzen, kan het in dienst staan van stabiliteit en een 'evenwichtige' transitie. Denk daarbij aan de periode dat de mobiele telefonie werd ingevoerd door de staatsbedrijven.

Vanuit een utilistisch perspectief ligt een monopolie echter alleen voor de hand als de rendementen ook in de transitie worden geïnvesteerd. Het gebrek aan competitie kan een snelle transitie ook tegenwerken omdat nieuwe bedrijven geen kans krijgen en de monopolisten geen sterke prikkel hebben tot verandering. Zoals ook de grote oliemaatschappijen nauwelijks de behoefte hebben om de energietransitie te versnellen.

Vanuit een holistisch perspectief zouden monopolies vooral moeten worden beoordeeld op de vraag of hun positie ten goede komt aan een bredere transitie (ecologisch en sociaal). Dat ligt niet direct voor de hand.

Buurtwarmtebedrijven

Lokale coöperaties/bedrijven die verantwoordelijk worden voor de warmtevoorziening in hun omgeving moeten vanuit een vertrouwenzoekend perspectief vooral bewijzen dat zij hun beloftes kunnen waarmaken. De bedrijven doen een 'belofte' die afhankelijk is van enige mate van hoop, optimisme en geloof van de klanten/buurtinvesteerders. De discussie over buurtwarmte draait vaak om het vertrouwen dat het lokale bedrijf een financiële of organisatorische crisis zal overleven, en om de robuustheid van het systeem.

Vanuit het utilistische perspectief is een lokaal warmtebedrijf waardevol als het bijdraagt aan de warmtetransitie doordat het op een efficiënte manier lokale bronnen kan benutten, een betere prijs oplevert voor de gebruikers, of bijdraagt aan leveringszekerheid door minder belasting van andere netten.

Vanuit het holistische perspectief schuilt de waarde van lokale bedrijven ook in aspecten als nabijheid, het samen ondernemen, en de mogelijkheden om eventuele winsten in lokale projecten te

investeren. Een lokaal warmtebedrijf dat zich uitsluitend richt op warmte en winst maakt voor de investeerders is vanuit dit perspectief minder interessant.

Daarmee valt de oplossing binnen de huidige context vooral vanuit het holistische perspectief goed te beargumenteren.

Biomassacentrales

Biomassacentrales roepen veel maatschappelijke onrust op. Dit heeft onder meer te maken met veiligheid, verkeersoverlast en grote twijfels over de bijdrage die biomassacentrales leveren aan de ambities van het klimaatbeleid.

Vanuit het vertrouwenzoekend perspectief leveren biomassacentrales een dilemma op omdat zij bijdragen aan de leveringszekerheid maar de locatiekeuzes vrijwel altijd gepaard gaan met een deuk in het vertrouwen aan zien van energiebedrijven en (lokale) overheid.

Vanuit een utilistisch perspectief kunnen biomassacentrales een prima oplossing vormen voor de warmtetransitie wanneer zij nu rendement leveren en aan te passen zijn aan strengere regelgeving.

Vanuit een holistisch perspectief vallen biomassacentrales in de huidige vorm niet goed te verdedigen: ze vormen een 'quick fix' die vaak negatieve effecten heeft op klimaat en biodiversiteit en binnen het interpretatiekader van sustainable development goals geen positieve effecten heeft maar mogelijk bijdraagt aan onteigening van boeren en uitbuiting op plantages in opkomende economieën.

De verschillende perspectieven zijn in debatten over de Nederlandse situatie vaak impliciet aanwezig. Er wordt vaak gesproken over waarden waarover iedereen het eens is, zoals samenwerken, verbinden, betaalbaarheid, zekerheid, maar de verschillende perspectieven waar vanuit die waarden worden beschouwd en de weging van die waarden bij concrete maatregelen worden meestal niet expliciet benoemd.

Wij denken dat het belangrijk is om dat wel te doen. In het verleden zijn goede ervaringen opgedaan met een ethisch perspectief op biobrandstoffen dat bestond uit principes die specifiek werden ontwikkeld om te kunnen beslissen of het gebruik van biobrandstoffen wel of niet 'toelaatbaar' was in een specifieke situatie. Die ethische principes werden door veel beleidsmakers en beslissers omarmd

en hebben geresulteerd in een heftige reductie van biomassa-ambities.

Op diezelfde manier zou er vanuit de waarde-arrangementen een 'set van principes' kunnen worden ontwikkeld die kunnen worden gebruikt als 'beslis-gereedschap' voor concrete situaties.

Onze eerste aanzet hiervoor is de aanbeveling een VRIS-model te ontwikkelen. De letters in dit model staan voor: vertrouwen, rendement voor de warmtetransitie, integraliteit (de oplossing moet niet alleen bijdragen aan warmtetransitie maar ook aan bredere VN-klimaatdoelstellingen of die in ieder geval niet in de weg staan) en (mogelijke) sociale effecten. Door oplossingen te beoordelen op deze vier elementen doen we recht aan verschillende perspectieven, en resulteren waardendebatten in concrete keuzes.

Hoe scoort de oplossing op	Niets/heel weinig	Neutraal	Veel	Toelichting
Vertrouwen				
Rendement van investering				
Integrale benadering				
Sociale effecten				

VRIS - MODEL

INHOUD

10	INTRODUCTIE
11	ONZE AANPAK
12	METHODE
14	PROFESSIONELE WAARDEN
17	ASSOCIATIES AFBEELDINGEN
20	WAARDERING VAN WAARDEN
24	VERBANDEN EN OBSERVATIES
26	CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

INTRODUCTIE

Ondanks alle goede bedoelingen verloopt de warmtetransitie minder snel dan gewenst. Belangen en overtuigingen lijken te botsen: hiervoor zijn verschillende praktische oorzaken aan te wijzen, zoals terughoudendheid van financiers, weerstand uit de samenleving, fricties tussen lokaal en nationaal beleid en verschillende perspectieven van marktpartijen, netbeheerders en belangenorganisaties op de gewenste marktordening.

Een mogelijk belangrijke, en vaak onderbelichte verklaring voor die verschillende problemen is dat beslissers de warmtetransitie vanuit verschillende (en botsende) waarden beschouwen.

Achter de wens om de warmtetransitie te versnellen gaan verschillende waardenarrangementen schuil.

Vanuit deze hypothese werden wij benaderd vanuit TKI Urban Energy en het programma Maatschappelijk Verantwoord Innoveren energie (MVI-e).

Het doel van deze studie is om deze bestuurders en beslissers bewust te maken van het effect van de ordening van waarden, waardoor een beter begrip ontstaat van de botsingen die zij soms ervaren. Dat betere begrip kan vervolgens nieuwe wegen ontsluiten.

ONZE AANPAK

Wij hebben er in overleg met TKI Urban Energy voor gekozen om vanuit het netwerk Nieuwewarmte.nu in totaal 21 bestuurders en beslissers in de warmtetransitie te benaderen. In dit consortium zitten vertegenwoordigers van de belangrijkste stakeholders in de warmtetransitie. Het consortium bestaat uit bedrijven, overheden en onderzoeksinstituten.

Met deze bestuurders en beslissers hebben we gesprekken gevoerd om uit te vinden of waarden een bepalende rol spelen in hun visies en conflicten. Het interviewformat dat wij daarvoor hebben gebruikt is gebaseerd op verschillende invalshoeken die er nadrukkelijk op zijn gericht om de achterliggende

(soms niet expliciete) waarden bloot te leggen.

In dit rapport doen wij verslag van de resultaten van deze gesprekken met mensen uit het 'warmte-ecosysteem'. Daarnaast doen wij een aantal suggesties voor vervolgonderzoeken en vervolggesprekken.

METHODE

Om een gesprek te kunnen voeren over waarden en de betekenis van die waarden voor de beslissers, hebben we een gespreksformat opgesteld. Hierin hebben we gebruik gemaakt van een aantal verschillende invalshoeken:

- Welke waarden vindt de geïnterviewde belangrijk binnen het werk?
- Hoe duidt de geïnterviewde de eigen (werk)persoonlijkheid?
- Hoe denkt de geïnterviewde na over (de positie en toekomst van) de eigen organisatie?
- Hoe kijkt de geïnterviewde aan tegen het brede thema energietransitie?

Daarnaast bestonden de interviews ook uit een tweetal 'confrontaties':

- een confrontatie met afbeeldingen van verschillende vormen van engagement en activisme;
- een confrontatie met verschillende waarden.

Deze verschillende invalshoeken zijn relevant omdat ze een beeld geven van de verschillende waarden van waaruit de geïnterviewden hun werkcontext beschouwen.

Uit de waarden die respondenten belangrijk vinden in hun werk leiden we een attitude af die mogelijk verband houdt met andere waarden (1). Uit de waarden van hun organisaties leiden we af hoe de respondenten zich positioneren binnen de sector (2). Uit de reacties op afbeeldingen van verschillende acties en handelingsgremia leiden we hun idioom af en hun houding ten opzichte van verschillende handelingsopties (3) en uit het gesprek over waarden maken we op welke waarden zij prioriteren (4).

Uit de verbanden tussen de antwoorden hoopten we 'waardenarrangementen' af te leiden: combinaties van waarden die een min of meer logische verklaring bieden voor hun blik, hun prioritering van acties en hun botsingen met anderen.

De opzet van de gesprekken was als volgt:

1. *Persoonlijke (werk)waarden*

- Welke prioriteiten stel je in je agenda, en welke waarden kunnen we daaruit destilleren?
 - Zijn je afspraken meer intern of extern gericht?
 - Neem je bewust tijd voor een pauze?
 - Prioriteer je op versnelling of op verandering?
- Welk type persoonlijkheid (DISC profiel) past bij jou manier van werken?
 - Welke kleur geef je jezelf? Is dit veranderd door de tijd heen?
 - Welke kleur kom je tegen in het warmte ecosysteem?
 - Welke kleur hebben we meer nodig in het warmte ecosysteem?

2. *Waarden van de organisatie*

- Als je mag dromen, waar staat jouw organisatie/bedrijf dan over 20 jaar?
- Wat moet er nu belangrijk gemaakt worden om die droom te verwezenlijken? Welke waarden horen daarbij?

3. *Impliciete waarden energietransitie*
Welke reacties wekken verschillende afbeeldingen over de energietransitie en het handelen van mensen op bij de respondenten?

- Vind ik wel/niet nodig
- Verwacht ik veel/weinig van
- Spreekt me wel/niet aan

Na deze vragenblokken kregen de respondenten een lijst met waarden te zien die wij in vooronderzoek hebben gevonden in het veld en literatuur. Hierbij stelden wij de volgende vragen:

- Welke drie waarden vind je het belangrijkste?
- Welke waarden vind je minder belangrijk?
- Mis je een waarde?
- Welk gesprek moeten we in de warmtesector de komende tijd gaan voeren om die waarden te verwezenlijken?

PROFESSIONELE WAARDEN

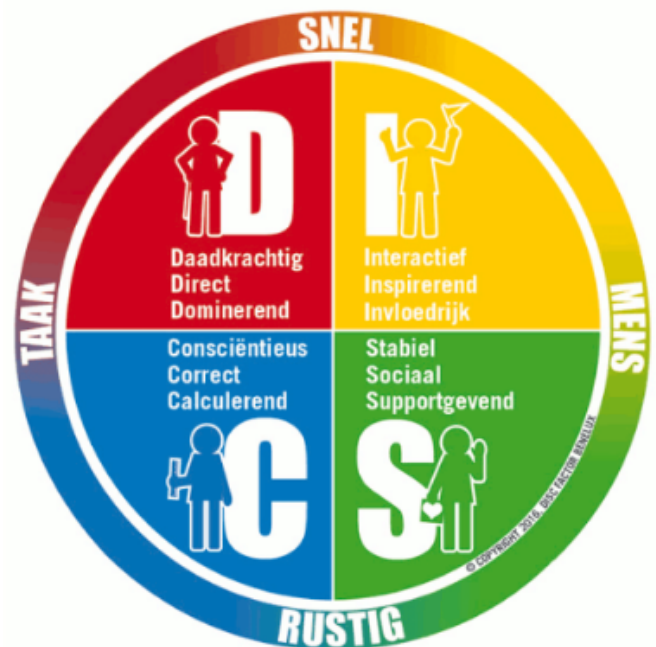
Prioritering agenda

- De meeste respondenten zijn in hun werk gericht op contacten met externe partijen: ongeveer de helft heeft voornamelijk afspraken buiten de deur, terwijl slechts een kwart voornamelijk intern werkt. De 10 respondenten die hun focus op de buitenwereld richten verwachten samen met andere organisaties meer impact te kunnen maken voor de warmtetransitie.
- Bijna twee derde van de respondenten ordent het werk vooral op de vraag welke activiteit het meest bijdraagt aan versnelling van de warmtetransitie. Zij willen met hun aanwezigheid en invloed zorgen dat zaken vooruitkomen en sneller gaan. Bijna al deze respondenten werken voor warmtebedrijven of brancheorganisaties.
- De respondenten die vooral inzetten op verandering (en dus niet op versnelling) willen met hun aanwezigheid en invloed zorgen dat zaken veranderen. Zij zijn

bezig met hoe beleid, projecten, de overheid of hun eigen bedrijf beter, duurzamer, eerlijker of betaalbaarder kan handelen. De helft van deze respondenten werkt bij kennisinstellingen.

DISC

DISC staat voor Dominant, Interactief, Sociaal en Consciëntieus en is veel gebruikt model om persoonlijkheidsstijlen te onderzoeken. Het is geordend langs twee assen (Taakgericht – Mensgericht en Snel of Traag werken)

Wij vroegen de respondenten zichzelf in het DISC-model te plaatsen. Wat opvalt is dat twee derde van de respondenten zich aan de bovenkant plaatst; de actieve werkers. Zij hebben de kleuren rood, geel of oranje.

We hebben gevraagd welke ‘kleuren’ persoonlijkheden zij tegenkomen in de warmtetransitie. Bijna de helft van de respondenten vermoedt dat de warmtesector nog te veel aan de ‘snelle’ kant zit, dus rood en/of blauw. Zij geven aan dat er een gemis is aan persoonlijkheden aan de ‘mensenkant’ (geel of groen).

Uit deze antwoorden blijkt dat bijna de helft van respondenten aangeeft meer behoefte te hebben aan samenwerken, en erop wijst dat de sociale kant van de warmtetransitie wat onderbelicht blijft binnen de sector.

Aantal zelfdiagnoses per kleur

Dromen over je organisatie

De dromen van de respondenten over de ontwikkeling van hun organisatie over 20 jaar, vielen in grofweg drie categorieën in te delen:

1. Mijn organisatie/bedrijf is over 20 jaar veel groter en/of de grootste van Nederland (8 respondenten)
2. Mijn organisatie/bedrijf heeft een gekaderd realistisch doel binnen de warmtetransitie (bijvoorbeeld een percentage) en gaat deze halen (4 respondenten)
3. Mijn organisatie/bedrijf heeft over 20 jaar een andere vorm/rol in de energietransitie of bestaat niet meer (8 respondenten)

Groep 1

Respondenten die dromen dat hun organisatie of bedrijf over 20 jaar de grootste is noemen in hun beschrijving de volgende waarden:

Deze eerste groep droomt ervan groot te worden in de warmte-transitie. Respondenten willen op een effectieve en efficiënte manier zoveel mogelijk klanten warmte aanbieden.

Groep 2

De respondenten die dromen over gekaderde en realistische doelen noemen de volgende waarden:

Deze groep droomt ook van tevreden klanten, maar is bescheiden over de rol die zijn of haar organisatie speelt in de hele warmteketen.

Groep 3

Respondenten die voor hun organisatie of bedrijf een andere rol zien over 20 jaar, of denken dat hun organisatie als zodanig niet meer bestaat noemen deze waarden:

Deze laatste groep bestaat uit aanjagers van de warmtetransitie, die hopen over 20 jaar niet meer nodig te zijn. Deze respondenten noemen vooral ondernemerschap.

ASSOCIATIES AFBEELDINGEN

VN Klimaatconferentie

9 8 4

Van 'nodig voor consensus' en 'het stellen van een mandaat' naar 'papierwinkel', 'achterkamertjes' en 'ontmoedigend', 'taai' en 'geen resultaten'.

Coöperatief zonneveld

5 15

Over de afbeelding van een coöperatief zonneveld waren de respondenten overwegend positief. Ze noemde 'enthousiasme', 'draagvlak' en 'participatie'. De wat minder positieve associaties gingen over het soms elitaire karakter en 'het is niet de enige oplossing'.

Inspreken bij de gemeente

7 5 9

Over de afbeelding van een coöperatief zonneveld waren de respondenten overwegend positief. Ze noemde 'enthousiasme', 'draagvlak' en 'participatie'. De wat minder positieve spontane associaties gingen over het soms elitaire karakter en 'het is niet de enige oplossing'.

Klimaatactivisme

Klimaatactivisme wordt overwegend positief ontvangen met woorden als 'nodig' en 'politieke verschuiving'. Een deel vindt het 'jammer dat het nodig is' en dat het 'soms te ver gaat'. Twee respondenten vinden dat het 'zijn doel voorbij schiet'.

Persoonlijke levensstijl aanpassen

De meerderheid van de respondenten geeft aan zelf al zijn of haar levensstijl duurzamer in te richten door bijvoorbeeld vegetarisch te eten. Tegelijkertijd zet een meerderheid kanttekeningen bij de effectiviteit van individuele keuzes. Zij zeggen bijvoorbeeld 'een betere wereld begint niet bij jezelf maar bij het systeem'.

Lid worden van een politieke partij

Over het lid worden van een politieke partij oordelen de respondenten overwegend negatief. Ze noemen daarbij met name het 'wantrouwen richting de politiek' en twijfelen aan de effectiviteit. Mensen die positief oordeelden noemen 'democratie' en vinden het belangrijk dat mensen lid blijven worden van politieke partijen.

Aanleg lokaal warmtenet

8

13

Over het aanleggen van een lokaal warmtenet was bijna iedereen positief. Dit is de oplossing waar een deel van de respondenten hard aan werkt. Degene die minder positief reageerden, zagen 'nog veel beren op de weg' en 'veel wantrouwen bij burgers'.

Aanleg grote infrastructuur

6

3

12

Wat betreft het aanleggen van grote landelijke infrastructuur zijn de respondenten verdeeld. Iets meer dan de helft is positief. Zij vinden het hard nodig en dat landelijke partijen hun rol moeten pakken. Mensen die negatief reageren vinden het 'te overheersend' en willen niet de fouten uit de jaren zestig herhaald zien worden.

Netwerkbijeenkomsten

2

5

13

De meeste respondenten reageren positief op Springtij. Ze zeggen er zelf geïnspireerd te worden en het fijn te vinden anderen tegen te komen die net als zij aan de energietransitie willen werken. Daarnaast noemt een aantal ook het 'elitaire karakter' en de 'bubbel'. Twee mensen hadden een uitgesproken negatieve ervaring.

WAARDERING VAN WAARDEN

De respondenten kregen aan het einde van het gesprek een lijst gepresenteerd met waarden gevonden die wij vonden in de literatuur, aangevuld met waarden die zij zelf toevoegden. Wij vroegen hen een top 3 samen te stellen en kregen deze uitkomst:

Ook vroegen wij hen welke waarden zij niet belangrijk vinden:

Waardenarrangementen

Uit de combinaties van waarden kunnen we twee waardenarrangementen destilleren die ook in andere duurzaamheidsonderzoeken vaak worden gevonden: utilisme en holisme.

Daarnaast vinden wij een derde arrangement dat stelt dat alle keuzes die we nu maken eerst vanuit het perspectief van (bijdragen aan) vertrouwen moeten worden beschouwd, omdat vertrouwen op dit moment ontbreekt.

Wij hebben besloten dit perspectief apart te benoemen omdat een 'vertrouwenwekkende' keuze soms kan botsen met een van de andere twee waardenarrangementen. Denk bijvoorbeeld aan een generiek prijsplafond. Dit kan bijdragen aan vertrouwen maar niet het meeste nut opleveren en ook niet de meest rechtvaardige maatregel zijn.

De drie waardenarrangementen zijn:

- **Utilisme:** Er moeten slimme keuzes worden gemaakt die in dienst staan van een goed functionerend warmtesysteem en de tevredenheid van gebruikers (nutsoptimalisatie). Hierbij horen waarden zoals klanttevredenheid, robuust, leveringszekerheid, betrouwbaar en betaalbaar.

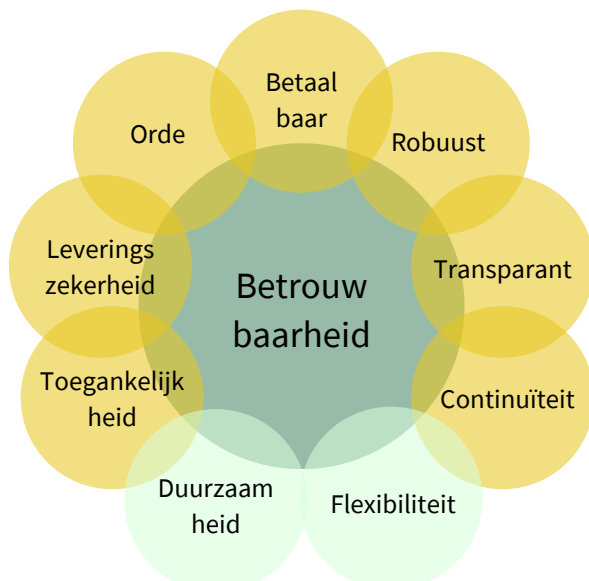
- **Holisme:** De warmtetransitie moet deel uitmaken van een bredere maatschappelijke transitie waarbij ook aandacht moet zijn voor sociale ongelijkheid, energiearmoede en de rechten van toekomstige generaties. Hierbij horen waarden zoals altruïsme, verantwoorde-lijkheid, spiritualiteit, inclusiviteit, billijkheid en gemeenschap.
- **Vertrouwen-zoekend:** Vertrouwen gaat vooraf aan andere waarden, omdat zonder vertrouwen duurzame doelstellingen uit het zicht verdwijnen. Hierbij horen waarden zoals betrouwbaarheid, transparantie, samenwerking en techniek-neutraliteit. Op dit moment kampt de sector met een vertrouwenscrisis.

Interpretaties

Wat opviel in de gesprekken is dat niet iedereen elke waarde op dezelfde manier interpreteert. Daarnaast koppelen veel respondenten waarden aan elkaar. Ze vinden bijvoorbeeld de ene waarde een randvoorwaarde om een andere waarde te verwezenlijken.

Betrouwbaarheid

Aan het woord betrouwbaarheid koppelden respondenten andere randvoorwaardelijke waarden. Bijvoorbeeld transparantie als voorwaarde voor betrouwbaarheid.

Anderen noemden juist betrouwbaarheid als randvoorwaarde voor andere waarden. Een respondent zei bijvoorbeeld:

“Flexibiliteit en duurzaamheid tegen de achtergrond van betrouwbaarheid. In betrouwbaarheid zit ook orde.”

Oftewel: we kunnen alleen flexibiliteit en duurzaamheid verwezenlijken als betrouwbaarheid van het systeem een gegeven is.

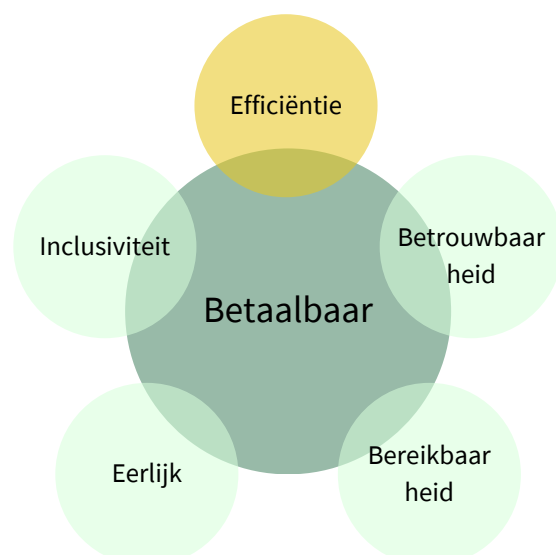
Betaalbaarheid

Bij betaalbaarheid koppelen respondenten het als randvoorwaarde voor andere waarden. Zoals bijvoorbeeld betaalbaarheid als randvoorwaarde voor bereikbaarheid of inclusiviteit. Maar ook andersom, efficiëntie als voorwaarde voor betaalbaarheid.

Er zijn ook respondenten die zich expliciet uitspreken tegen betaalbaarheid als ‘belangrijke’ waarde:

“Betaalbaarheid is maar net waar je het tegen afzet. Bij grote vraagstukken als klimaatverandering zou betaalbaarheid niet de belangrijkste vraag moeten zijn.”

In dit voorbeeld zie je een verschil in ‘betaalbaarheid voor de klant’ en ‘betaalbaarheid voor de maatschappij.’

Autonomie

Over het belang van de waarde autonomie blijken respondenten het niet eens zijn. Twee respondenten noemden het in de top-3 van belangrijke waarden. Vijf respondenten noemden het juist onbelangrijk.

Degenen die het belangrijk vonden, koppelden autonomie aan keuzevrijheid. Een van hen benoemde daarbij dat de gemeente ook moet inzetten op ontzorgen. De ander legde het, als het om keuzevrijheid van individuele burgers gaat, zo uit:

“Een klein groepje mensen vindt die autonomie belangrijk, de rest moet je een goed aanbod doen. De boze burger ziet: iemand wil mijn directe leefomgeving veranderen. Dat kan twee kanten op gaan: ik word boos, of ik ga iets doen.”

De respondenten die autonomie als onbelangrijk bestempelden maakten zich juist zorgen over doorgeslagen keuzevrijheid. Zij zien de grote nationale opgave voor zich en zijn bang dat te veel autonomie en doorgeslagen participatie te boel zal vertragen.

Zoals een van de respondenten zei:

“Autonomie impliceert de eindgebruiker als homo economicus.

Maar er heeft nog nooit iemand de terugverdiendtijd van z'n vakantie uitgerekend.”

Twee respondenten, die ook moeite hadden met autonomie, stelden beiden de maatschappelijke waardering van een andere waarde voor als tegenwicht: collectiviteit en verantwoordelijkheid.

“Als je aansluit op een warmtenet lever je een stukje autonomie in. Voor het hogere doel is het belangrijk dat we dit allemaal doen. Maar dan moet wel iedereen dat willen en zich daar bewust van zijn. Het moet collectief belangrijk gevonden worden. Ik zou dus autonomie willen inwisselen voor collectiviteit.”

“Soms werken we heel omzichtig om iedereen keuzevrijheid te geven. Ik wil niet mensen dwingen. Maar ik wil wel mensen aanpreken op hun eigen verantwoordelijkheid. Ik vind dat we daar allemaal verantwoordelijkheid voor hebben. Het is te urgent om niet iedereen mee te nemen (...) Als je elke keer dat een bewoner boos wordt op je rug gaat liggen, dan kom je er niet als gemeenteraad.”

VERBANDEN EN OBSERVATIES

De opzet van het gesprek had als doel om de respondenten te verleiden om uitspraken te doen waar waarden en andere overtuigingen uit naar voren zouden komen. Naast de waarden kwamen enkele andere zaken steeds terug.

Wantrouwen

Tien respondenten benoemden het probleem van wantrouwen en een gebrek aan transparantie in de warmtesector. Dit gaat zowel over de spelers in de warmtesector onderling, als de relatie tussen deze spelers en de eindgebruikers.

Vershil in overtuiging en belang

Tien respondenten benoemden dat de spelers binnen het warmte-ecosysteem verschillende belangen nastreven en er verschillende overtuigingen op nahouden. Doordat die belangen en overtuigingen niet expliciet worden gemaakt, wordt de communicatie en voortgang verstoord.

Regierol overheid

Negen respondenten gaven aan dat zij van de nationale overheid verwachten dat zij meer een regierol

pakt. Hierbij gaven zij grofweg twee argumenten:

- Lokale gemeenten kunnen niet de beslissingen nemen die nodig zijn en hebben een gebrek aan capaciteit om de doelen te verwezenlijken.
- Partijen in de warmtesector hebben allemaal een eigen belang. De overheid moet een visie ontwikkelen en de weg leiden.

“Te veel participatie”

Acht respondenten benoemden specifiek dat zij van mening zijn dat participatie kan doorslaan. Om de doelen te halen kunnen we keuzevrijheid niet heilig blijven verklaren.

Flexibiliteit

Acht respondenten uitten de zorg dat dat men blijft hangen in de overtuiging dat één soort oplossing de oplossing zou zijn voor alles. Zij willen flexibel en open minded blijven en per locatie kijken wat het beste past.

Overheidsfalen

Zeven respondenten beklagden zich over het falen van de overheid. Ze vinden dat ministeries kampen met een gebrek aan expertise en bovendien ook onderling slecht communiceren.

Bijzondere verbanden

Als we naar alle data kijken kunnen we verder nog de volgende verbanden onderscheiden:

Degenen die constateren dat er verschil zit in belangen en overtuigingen in de sector zijn negatief over de VN-Klimaattop en positief over persoonlijke levensstijl aanpassen. Zij zitten aan de snelle (rood en geel) kant van de DISC grafiek.

Degenen die pleiten voor een flexibele en open houding van de sector zijn positief over actievoeren, coöperaties en netwerkbijeenkomsten. Zij kiezen overwegend voor een geel label op het DISC-profiel.

Mensen die negatief of verdeeld zijn over netwerkbijeenkomsten zoals Springtij benoemen vaak 'wantrouwen' en 'gesprek aan transparantie' in de sector. Zij zijn nooit positief over de VN-Klimaattop en verdeeld/negatief over lid worden van een politieke partij. Zij benoemen ook dat participatie soms doorslaat.

Degenen die autonomie als onbelangrijk noemen vinden ook dat participatie soms doorslaat, en zijn overwegend negatief over de inspreken bij de gemeente. Ze plaatsen zich aan de snelle kant van DISC.

Van de negen respondenten die negatief of verdeeld oordelen over de aanleg van grote infrastructuur noemen er maar weinig dat de overheid te weinig regie neemt, en slechts één dat participatie is doorgeslagen.

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

De respondenten in dit onderzoek hebben verschillende mentaliteiten als het gaat om de voortgang van de warmtetransitie. Bovendien interpreteren ze enkele veel genoemde waarden op verschillende manieren. We kunnen dus met zekerheid stellen dat er een verschil is in waarden in het warmte-ecosysteem, gebaseerd op deze 21 respondenten.

Hoe nu verder?

Ons voorstel is om een of meerdere gesprekken met de 21 respondenten, eventueel aangevuld met anderen, te organiseren waarin we enkele observaties uit dit onderzoek verder uitdiepen.

Kern van deze gesprekken

De waarneming dat vertrouwen belangrijk is voor het verwezenlijken van de warmtetransitie wordt door de meeste respondenten onderschreven. Voor sommigen is dit zelfs zo essentieel dat het hun blik bepaald op de keuzes die de sector moet maken ('alles moet in het teken staan van vertrouwen').

De discussie draait vooral over de elementen waaruit dat vertrouwen is

opgebouwd. Die wordt ook gereflecteerd in een belangrijke discussie tussen de volgende 2 visies:

- Komt vertrouwen het best tot zijn recht wanneer de sector een utilistisch waardenpatroon hanteert en valt dat vertrouwen in de meeste gevallen samen met betrouwbaarheid (de 'drinkwatermetafoor', zie kader volgende pagina)?
- Of is de warmtetransitie met zoveel andere waarden verbonden dat het vertrouwen uit het zicht verdwijnt wanneer er niet voor een holistische benadering wordt gekozen waarbij ook aandacht is voor waarden als inclusiviteit en gelijkheid?

In de gesprekken die wij voorstellen kunnen deze afwijkende visies verder worden uitgediept. Zo kan een poging worden gedaan om te komen tot een waardenarrangement voor de warmtetransitie dat recht doet aan de uitdagingen, en waarover de deelnemers het onderling eens zijn dat het rechtvaardig is en bijdraagt aan vertrouwen. Mogelijk zijn hier verschillende gesprekken voor nodig en resulteert de uitkomst in meer dan 1 arrangement.

Andere gespreksthema's

Naast deze kernvraag zijn er nog een aantal andere thema's die specifieke aandacht verdienen:

- Hoe belangrijk is autonomie en keuzevrijheid binnen de warmtetransitie?
- Wat betekent betrouwbaarheid binnen de warmtetransitie?
- Wat betekent betaalbaarheid en hoe moet worden omgegaan met 'onbetaalbaarheid' zoals in de winter van 2023?
- Wat zou de rol van de overheid moeten zijn binnen de warmtetransitie?

WAARDERING NEDERLANDS DRINKWATERNET

Tijdens de gesprekken noemde enkele respondenten dat de warmtevoorziening vergelijkbaar zou moeten zijn met de Nederlandse drinkwatervoorziening. Ook op dit systeem hangt een natuurlijk monopolie, maar hier lijkt geen maatschappelijke discussie over te zijn. Hoe kan het dat dit systeem redelijk onomstreden is bij eindgebruikers, en wat kunnen we hiervan leren voor de warmtetransitie?

Dit zou een mogelijk een interessant apart onderzoek kunnen vormen.